

SANDECKI-MALECKI

pedia Krakowa, Wwa 2000, 588; T. Kowalski, J. Młodyński, J. Szczepański, Wpisani w historię Pułuska. Słownik biograficzny, Pułusk 2001, 265-266.

Marzena Krupa

SANDEMANIANIE, sandemianie, glosjanie (ang. *Sandemans*, pierwotnie *Glasisites*), wspólnota prezbiteriańska (→ prezbiterianizm) powstała w XVIII w. w Szkocji.

Jej pierwotna nazwa „glosjanie” pochodzi od zał. J. Glosa, pastora w Dundee, który z inspiracji niektórych parafian w dziele *The Testimony of the King of Martyrs* (E 1729) zakwestionował bibl. podstawy nar. Kościoła Szkocji (→ prezbiteriański Kościół); wg niego Kościół ma znaczenie duchowe i dlatego prezbiteriańscy duchowni nie mają prawa do pełnienia funkcji polit.; w konsekwencji s. sprzeciwiali się umacnianiu Kościoła metodami i środkami świeckimi (polit.); za głoszenie takich poglądów oraz zakładanie nowych ośrodków rel. Glas został 1728 zawieszony w wykonywaniu funkcji duchownego, a nast. oficjalnie zdymisjonowany; mimo to s. nie przerywali działalności i tworzyli nowe ośrodki duszpast., m.in. w Edynburgu i Perth.

W 1733 Glas przeniósł się do Perth, gdzie 1744 jego zięć R. Sandeman został członkiem starszyny prezbiteriańskiej (→ kongregacjonalizm) i opublikował kontrowersyjne dzieło *Letters on Theron and Aspasio. Addressed to the Author* (I-II, E 1757), w którym skrytykował naukę J. → Kalwina; twierdził, że jedyną podstawą osiągnięcia zbawienia i związku z Bogiem jest tzw. wiara rozumowa; 1764 Sandeman wyjechał do Ameryki Pn., gdzie założył nowe wspólnoty prezbiteriańskie; 1767 osiadł w Dundee, wybierając je na gł. siedzibę wspólnoty; do s. należał m.in. M. → Faraday. Ostatnia wspólnota w Ameryce przestała istnieć 1890 roku.

Teologia s. opierała się na *Piśmie Świętym*, które interpretowali w sposób dosłowny; ucztę Pańską sprawowali co tydzień; liturgię stanowiło czytanie i objaśnianie tekstów bibl.; w strukturze adm. zachowali funkcje tzw. starszych, pastorów oraz biskupów.

ODCC I 776-777; M. Kowalewski, *Mały słownik teologiczny*, Pz 1960, 338; NEBritMic IV 566-567; G.N. Cantor, *Michael Faraday. Sandemanian and Scientist. A Study of Science and Religion in the Nineteenth Century*, NY 1991; BEP XIII 463, XXXVIII 83-84.

Stanisław Józef Koza

SANDHURST, diecezja w pd.-wsch. Australii (stan Wiktorii), sufr. Melbourne; pionierami pracy duszpast. byli tu augustianie; na przełomie XIX i XX w. dołączyli do nich: maryści, siostry miłosierdzia (→ miłosierdzie III B 16°), brygidki, siostry Dobrego Pasterza z Angers, siostry św. Józefa z Le Puy, siostry Ofiarowania NMP (→ ofiarowanie NMP IV 10°) oraz wierne towarzyski Jezusa; 30 III 1874 brewe *Universi Dominici gregis* pap. Pius IX utworzył diecezję S. z części terytorium archidiec. Melbourne; siedziba biskupa znajduje się w Bendigo (zał. 1851, do 1891 nazywane S.); katedra Sacred Heart jest jednym z największych budynków sakr. w Australii; diecezja zajmuje 45 195 km² i liczy ok. 383 000 mieszk., w tym ok. 103 000 katolików, 40 parafii, 39 księży diec., 2 zakonników i 49 sióstr.

Pii IX pontificis maximi acta. Pars prima, R 1874, VI 311-313; W.A. Ebsworth, *Pioneer Catholic Victoria*, Melbourne 1973; AnPont 2010.

Stanisław Wargacki

SANDOMIERSKA DIECEZJA, erygowana 1818 przez pap. Piusa VII i włączona do metropolii warsz., 1992 do lubel.; 1982-92 nosiła nazwę sandomiersko-radomska.

I. Dzieje, II. Organizacja terytorialna – 1. Granice, 2. Dekanaty i parafie, 3. Sanktuaria, III. Instytucje diecezjalne – 1. Ordynariusze, 2. Administratorzy, 3. Biskupi pomocniczy, 4. Kapituły katedralne, 5. Kapituły kolegiackie, 6. Synody, IV. Instytucje oświatowe – 1. Seminarium duchowne, 2. Szkolnictwo kościelne, 3. Pisma diecezjalne i wydawnictwo, V. Zakony i zgromadzenia, VI. Statystyka.

I. DZIEJE – Projekt erygowania d.s. zrodził się 1764 na skutek walk polit. stronictwa Familii z bpem krak. K.I. → Sołtykiem; występowało ono z propozycją podziału rozleg-

łej diecezji krak. i wydzielenia z jej terytorium d.s. oraz lubel.; 1787 erygowano w Sandomierzu sufraganię dla terenów woj. sandomierskiego położonych w granicach diecezji krak., istniejącą do śmierci jej pierwszego rządcy W.J. → Radoszewskiego (1796); wysunięty przez gubernium krak. plan nowej organizacji diecezji w Galicji Zach. (od 1803 stanowiła z Galicją Wsch. jedną prow. o nazwie Galicja) zakładał utworzenie w Galicji Zach. nowej diec. w Kielcach; jednocześnie gubernium lwowskie zaproponowało zniesienie diecezji tarn. i podział jej terytorium między diecezje przem. i krak.; na wniosek ces. Franciszka II pap. Pius VII zatwierdził nową organizację diec. w Galicji, 1805 wydając 2 bulle, na mocy których zniesiono → tarnowską diecezję i → chełmską diecezję, a utworzono → kielecką diecezję i → lubelską diecezję; 1807 obszar diecezji kiel. znalazł się w granicach Księstwa Warsz., a 1815 Królestwa Pol.; memoriał rządu z 22 XII 1816, skierowany do Stolicy Apost., zakładał projekt reorganizacji struktur kośc., dostosowując granice diec. do polit. podziału kraju na województwa; przewidziano w nim reaktywację m.in. woj. sandomierskiego (1795 Austria utworzyła w jego miejsce cyrkulę – radomsko-sandomierski i kielecko-konecki; w czasach Księstwa Warsz. był dep. radomskim), co w rezultacie wiązało się z likwidacją diecezji kiel. i utworzeniem d.s.; 30 VI 1818 Pius VII bullą → *Ex imposita nobis* zniósł stolicę biskupią w Kielcach, przeniósł ją z kapitułą do Sandomierza i podniósł do rangi katedry kolegiatę sand. pod wezw. Narodzenia NMP.

Pierwszym bpem sand. został Sz. → Hołowczyc, który krótko pełnił funkcję rządcy diec., gdyż 1819 otrzymał nominację na abpa warsz.; tego roku na skutek dekretu kasacyjnego metropolity warsz. F. → Malczewskiego zezwolono na funkcjonowanie tylko jednej kolegiaty w Opatowie; po śmierci bpa nominata K. Bąkiewicza (1842) władze carskie, korzystając z wakansu na stolicy biskupiej, wystąpiły z projektem przeniesienia jej z Sandomierza do Radomia; sprzeciwiła się temu kapituła sand. z powodu braku odpowiednich warunków lokalowych dla instytucji diec. w Radomiu; duchowieństwo d.s. licznie uczestniczyło w powstaniu styczniowym, stąd 1863-66 dokonano aresztowań duchownych w 58 parafiach (na 198 parafii), uwięziono 92 duchownych zaangażowanych w działalność powstańczą, m.in. 66 księży diec.; na wygnaniu na Syberii znalazło się 31 duchownych d.s. (22 księży diec. i 9 zak.); 1870 d.s. jako jedyna w Królestwie Pol. była obsadzona przez bpa J.M. → Juszyńskiego (1859-80); 14 X 1923 świętowała obchody 700-lecia śmierci → Wincentego Kadłubka, którego relikwie do Sandomierza sprowadził 1847 bp J.J. → Goldtmann; 1926-30 wzniesiono Dom Księży Emerytów w Sandomierzu, a 1926-29 gmach Niższego Seminarium Duch.; 27-29 VI 1932 miał miejsce w Radomiu I Diec. Kongres Eucharyst. (nast. odbył się 1987); w okresie międzywojennym działały w d.s. organizacje kośc.: Akcja Kat., III zakon św. Franciszka z Asyżu, sodalicje mariańskie, Stow. Młodzieży Pol.; powstały: Kat. Uniwersytet Lud. w Wąchocku, Instytut Wyższej Kultury Rel. w Radomiu i Tow. Wzajemnej Pomocy Kapłanów Diecezji Sand.; po I wojnie świat. nastąpił dynamiczny rozwój duszpasterstwa diec., inicjatyw oraz instytucji społ.-rel.; w czasie II wojny świat. władze okupacyjne zakazały działalności stowarzyszeń oraz zreszeń rel.; w tym czasie diecezja poniosła znaczące straty wśród duchowieństwa – zginęło bądź zmarło w obozach 22 kapłanów i 1 seminarzysta; doniosłymi wydarzeniami w dziejach d.s. były: obchody Milenium Chrztu Polski (1966), peregrynacja kopii obrazu *MB Czestochowska* (1972-73) i relikwii Krzyża Świętego (1985-87); szerzenie kultu maryjnego w diecezji stało się jednym z kierunków działalności bpa P. → Gołębiowskiego, który ukoronował obrazy maryjne w → Studziannej (1968), → Wysokim Kole (1974), Błotnicy (1977); za jego rządów miały miejsce uroczystości jubileuszowe 150-lecia powstania d.s. (1968) i seminarium duch. w Sandomierzu (1970) oraz 1000-lecia chrześcijaństwa w Sandomierzu (X 1980); 1976-79 zorganizowano w diecezji rekolekcje trzeźwościowe;